

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Сумський державний університет

Навчально-науковий інститут права

Кафедра історії

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри історії

_____ Сергій ДЕГТЯРЬОВ

_____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 032 «Історія та археологія»,

освітньо-наукової програми «Історія»

на тему: «Чехословаччина в період президенства Т. Масарика, 1918–1935 рр.»

Здобувачки групи ІС-01 Мірошніченко Анастасії Володимирівни

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Анастасія Мірошніченко

Керівник доцент кафедри історії, кандидат історичних наук,
доцент Анатолій ГОНЧАРЕНКО _____

Індивідуальне завдання на кваліфікаційну роботу
здобувача вищої освіти першого освітнього (бакалаврського) рівня
спеціальності 032 «Історія та археологія» ОП «Історія»
Мірошниченко Анастасія Володимирівна

1. Тема роботи «Чехословаччина в період президенства Томаша Масарика, 1918–1935 рр.», затверджена наказом № 0007-VI від 02.01.2024 р.
2. Мета кваліфікаційної роботи – дослідити еволюцію Чехословаччини в період президентства Томаша Масарика в 1918–1935 рр.
3. Об’єкт дослідження – Чехословаччина в першій половині ХХ ст.
4. Предмет дослідження – внутрішня та зовнішня політика Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр.
5. Орієнтовний план кваліфікаційної роботи
Розділ 1. Біографія Томаша Масарика (3 березня 2024 р.).
Розділ 2. Внутрішня політика Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр. (10 квітня 2024 р.).
Розділ 3. Зовнішня політика президента Чехословацької Республіки Томаша Масарика в 1918–1935 рр. (1 травня 2024 р.).
6. Дата видачі завдання «2» лютого 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ А.В. Гончаренко

Завдання до виконання одержав _____ А.В. Мірошниченко

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота викладена на 52 сторінках. Вона містить три розділи, 61 позицію в списку використаних джерел.

Історія Чехословаччини відображає важливі міжнародні, геополітичні та суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Європі в ХХ ст. Розвиваючись перші двадцять років своєї незалежності демократичним шляхом, в 1938 р. Чехословаччина була окупована нацистською Німеччиною. Після Другої світової війни країна відновила незалежність, проте стала сателітом СРСР та увійшла до комуністичного блоку.

У 1989 р. у Чехословаччині відбулася «Оксамитова революція», яка призвела до повалення комуністичного режиму. 1 січня 1993 р. країна розділилася на дві незалежні держави – Чехію та Словаччину. Насичена полями історія Чехословаччини і досі привертає увагу істориків з усього світу, які, у свою чергу, вивчають причини та наслідки подібних геополітичних процесів.

Об'єктом бакалаврської роботи є Чехословаччина в першій половині ХХ ст.

Предметом дослідження є внутрішня та зовнішня політика Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр.

Мета роботи – дослідити еволюцію Чехословаччини в період президентства Томаша Масарика в 1918–1935 рр.

Методи дослідження – використовувалися основні принципи наукового пізнання (історизму, всебічності, системності, цілісності). Зазначені принципи реалізовувалися застосуванням методів узагальнення, поєднання історичного та логічного аналізу, традиційних методів емпіричних досліджень: аналізу змісту документів (контент-аналіз), проблемно-хронологічного, структурно-порівняльного й системно-аналітичного методів тощо.

Відповідно до поставлених мети та завдань дослідження зроблено висновки та отримано результати:

- 1) висвітлено біографію та політичну діяльність Томаша Масарика;

2) охарактеризовано внутрішню політику Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр.;

3) проаналізовано зовнішню політику президента Чехословацької Республіки Т. Масарика в 1918–1935 рр.;

4) визначено роль Томаша Масарика у формуванні чехословацької державності;

5) окреслено наслідки президентства Т. Масарика для розвитку Чехословаччини.

Ключові слова: Чехословаччина, Чеська Республіка, Томаш Масарик, демократія, реформи, гуманізм.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. БІОГРАФІЯ ТОМАША	
МАСАРИКА.....	122
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА Т. МАСАРИКА	
В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В 1918–1935	
РР.....	188
2.1. Налагодження політичної системи Чехословацької	
Республіки.....	188
2.2. Чехословацьке суспільство в період президентства Т. Масарика.....	266
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ПРЕЗИДЕНТА	
ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТОМАША МАСАРИКА	
В 1918–1935	
РР.....	333
3.1. Відносини Чехословаччини з країнами Європи та	
США.....	333
3.2. Розвиток відносин з Україною та українське	
питання.....	388
ВИСНОВКИ.....	43
3	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Історія Чехословаччини відображає важливі міжнародні, геополітичні та суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Європі в ХХ ст. Розвиваючись перші двадцять років своєї незалежності демократичним шляхом, в 1938 р. Чехословаччина була окупована нацистською Німеччиною. Після завершення Другої світової війни країна відновила незалежність, проте стала сателітом СРСР та увійшла до комуністичного блоку.

У 1989 р. у Чехословаччині відбулася «Оксамитова революція», яка призвела до повалення комуністичного режиму. 1 січня 1993 р. країна розділилася на дві незалежні держави – Чехію та Словаччину. Насичена полями історія Чехословаччини і досі привертає увагу істориків з усього світу, які, у свою чергу, вивчають причини та наслідки подібних геополітичних процесів.

Першим президентом та ідейним лідером Чехословаччини був Томаш Масарик (1850–1937 рр.). Він відіграв ключову роль у становленні Чехословацької держави, що робить його надзвичайно привабливою особистістю для дослідження істориками. Політична спадщина Т. Масарика, заснована на принципах демократії, гуманізму та європейської інтеграції, залишається актуальною і досі.

Томаш Масарик був неординарною особистістю, яка поєднувала в собі гострий розум, політичну хитрість, дипломатичний талант та щиру любов до своєї країни. Крім того, він брав активну участь у міжнародній діяльності – був одним із засновників Ліги Націй, залишався прихильником федеративного устрою держави та засуджував тоталітаризм.

Саме тому актуальність кваліфікаційної роботи зумовлена тим, що дослідженнях біографії та політичної діяльності Т. Масарика сприятиме отриманню цінного історичного досвіду у контексті подій історії Чехословаччини у першій половині ХХ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в рамках умов Договору № БФ/23-2021 від 04 серпня 2021 р. на виконання завдань перспективного плану розвитку наукового напрямку «Гуманітарні науки і мистецтво» Сумського державного університету (номер державної реєстрації 0121U112686).

Об'єктом бакалаврської роботи є Чехословаччина в першій половині ХХ ст.

Предметом дослідження є зовнішня та внутрішня політика Т. Масарика у Чехословаччині в 1918–1935 рр.

Хронологічні межі охоплюють період президентства Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр.

Мета роботи – дослідити еволюцію Чехословаччини в період президентства Томаша Масарика в 1918–1935 рр.

Для досягнення мети дослідження визначені наступні **завдання**:

- 1) висвітлити біографію та політичну діяльність Томаша Масарика;
- 2) охарактеризувати внутрішню політику Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр.;
- 3) проаналізувати зовнішню політику президента Чехословацької Республіки Т. Масарика в 1918–1935 рр.;
- 4) визначити роль Томаша Масарика у формуванні чехословацької державності;
- 5) окреслити наслідки президентства Т. Масарика для розвитку Чехословаччини.

Просторові межі дослідження. Географічно робота охоплює територію Чехословаччини в 1918–1935 рр.

Методи дослідження. Під час написання роботи використовувалися основні принципи наукового пізнання (історизму, всебічності, системності, цілісності). Зазначені принципи реалізовувалися застосуванням методів узагальнення, поєднання історичного та логічного аналізу, традиційних методів емпіричних досліджень: аналізу змісту документів (контент-аналіз), проблемно-

хронологічного, структурно-порівняльного й системно-аналітичного методів тощо.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі залучення й аналізу широкого кола джерел і літератури, здійснено спробу неупередженого дослідження розвитку Чехословаччини у період президентства Т. Масарика (1918–1935 рр.)

Апробація матеріалів роботи та їх оприлюднення в наукових виданнях здійснювалися шляхом оприлюднення її основних положень на міжнародних та всеукраїнських конференціях: Міжнародній науковій конференції «США: політика, суспільство, культура – 2024» (29 лютого 2024 р., м. Київ), Всеукраїнській науковій конференції «Історія міжнародних відносин ХІХ-ХХІ століть» (22 березня 2024 р., м. Київ), Четвертому Всеукраїнському науково-методичному онлайн-семінарі «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти» (28 березня 2024 р., м. Житомир), II Всеукраїнській інтернет-конференції «Глухівські історико-філософські читання» (17 квітня 2024 р., м. Глухів), XI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (28 травня 2024 р., м. Суми).

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали, результати та висновки можуть бути використані в узагальнюючих працях з історії країн Центральної та Східної Європи, а також історії Чехословаччини. Матеріали дослідження можуть знайти застосування у викладанні у закладах вищої освіти окремих дисциплін у системі підготовці фахівців з історії.

Джерельна база та історіографія проблеми. Дослідження політики президента Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр. неможливе без різноманітних за характером і змістом джерел, а також робіт істориків.

До *першої групи джерел* відносяться опубліковані архівні дані, які розміщені у відкритому доступі на сайті Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) [49; 50].

Вивчення порушеної проблематики було б неможливо без залучення широкого кола мемуарної літератури та інших джерел особистого походження, які складають *другу групу джерельної бази* роботи. До числа найбільш значущих робіт з цієї групи джерел слід віднести, безумовно, спогади Т. Масарика «Світова революція» [19; 20; 21].

Значну частину інформації щодо розвитку Чехословаччини того часу було отримано зі спогадів К. Чапека «Бесіди з Томашем Масариком», в яких він детально розповідає про найбільш відомі події з життя першого президента Чехословацької Республіки [58].

Мемуари, щоденники та спогади представляють значний інтерес, оскільки дозволяють заповнити прогалини в реконструкції реалій тих подій в історії Чехословаччини.

Історіографія проблеми на різних етапах її історії неодноразово була предметом вивчення зарубіжних і вітчизняних вчених. Проте, цікавий для нас період ще не став предметом спеціального дослідження.

Вітчизняна історіографія розвитку Чехословаччини за часів президентства Томаша Гарріга Масарика (1918–1935 рр.) є різноманітною та складається з багатьох досліджень українських науковців. Чи не найбільшим автором наукових робіт про Т. Масарика та його внесок у створення Чехословацької держави в українському науковому просторі є М. Нагорняк. У 2009 р. він захистив докторську дисертацію «Національно-державницька концепція Томаша Масарика», яку було опубліковано як монографію. У цій праці вперше у вітчизняній науці досліджено гносеологічні витоки та соціокультурну зумовленість поглядів філософа, відомого політичного діяча ХХ ст., першого президента Чехословацької республіки Т. Масарика. Автор розглядає державотворчі процеси у Чехословаччині, які відбулися за першого президента. У монографії також розглянуто ідеї та передбачення Т. Масарика, які є соціально значущими для України і загальноєвропейського процесу в ХХІ ст. [28].

Основні засади внутрішньої та зовнішньої політики Т. Масарика М. Нагорняк виклав у статтях «Політико-правові проблеми національно-

визвольної боротьби слов'янських народів у працях президента Т. Масарика», «Політико-правова оцінка Т.Г. Масариком визвольних змагань слов'янських народів», «Т.Г. Масарик про зовнішню політику держави», «Т.Г. Масарик про право як соціальний вектор взаємовідносин суспільства і держави», «Філософсько-правове обґрунтування Томашом Г. Масариком теорії нації», «Т.Г. Масарик про чинники форми правління у перехідний період», «Томаш Гаррік Масарик про ліберальну модель демократії і проблеми демократичного розвитку», «Томаш Масарик про внутрішні проблеми демократичного розвитку» тощо [29-41].

Значний внесок у дослідження зазначеної теми в українській історичній науці зробив Г. Савчук. У статті «Томаш Масарик і конституційні процеси в Чехословаччині» автор аналізує роль Т. Масарика в конституційному будівництві демократичної Чехословацької республіки та її основного закону [51].

У роботі «Концепт «гуманної демократії» Томаша Масарика» Г. Савчук розглядає засади гуманної демократії як основного напрямку політики першого президента Чехословаччини [52].

У статті «Особливості Конституції першої Чехословацької республіки» дослідник акцентує увагу на особливостях основного закону Чехословаччини, який був прийнятий у 1920 р. [53].

Позицію Т. Масарика щодо Закарпаття в контексті чехословацько-українських відносин розглянув А. Панов у праці «Масарик і Закарпаття», в якій розглядається проблематика чехословацького періоду історії Закарпаття. У розрізі цієї мети автор прагнув вирішити такі завдання: дослідити архівні джерела і внесок вітчизняних та зарубіжних дослідників у вивчення процесу входження історичного Закарпаття до складу Чехословаччини й ролі Т. Масарика в цьому процесі [44].

У статті «Американські русини, Томаш Масарик та уряд Сполучених Штатів Америки як ключові гравці дипломатично-правового процесу у визначенні статусу Закарпаття після першої світової війни» А. Панов вивчає

проблему пошуку державно-правового шляху розвитку Закарпаття після Першої світової війни. Зокрема досліджується роль американської діаспори русинів, Т. Масарика та уряду США у розв'язанні цієї проблеми [45].

О. Кравчук дослідив особливості зовнішньої політики Т. Масарика під час його президентства. Результати своїх досліджень він виклав у статтях «Європейська ідея Томаша Масарика», «Нова Європа. Слов'янська точка зору», «Чехословацька політика щодо судетських німців в оцінці Т.Г. Масарика (1918–1935 рр.)», «Чехословацький напрямок зовнішньої політики Західноукраїнської народної республіки» [12-15].

Отже, тема президентства Томаша Масарика у Чехословаччині достатньо активно вивчається в українській історичній науці. Перераховані вище праці вітчизняних дослідників можна використовувати як для особистого дослідження теми, так і для написання наукових робіт із зазначеної тематики.

Підбиваючи підсумки огляду джерел та історіографії питання, слід зазначити, що хоча окремі аспекти порушеної нами проблематики достатньо вивчені, проте, комплексне дослідження президентства Т. Масарика в Чехословаччині в 1918–1935 рр. вимагає подальшого розвитку.

Структура роботи визначається сутністю проблеми, що вивчається, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (61 найменування). Загальний обсяг роботи – 52 сторінки, список використаних джерел та літератури – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1. БІОГРАФІЯ ТОМАША МАСАРИКА

Томаш Гарріг Масарик є видатним чехословацьким філософом, політичним та державним діячем, першим президентом Чехословаччини (1918–1935 рр.). Томаш Масарик вважається однією з найвидатніших постатей чеської історії. Він відіграв ключову роль у створенні Чехословаччини та становленні її як демократичної держави. Його принципи гуманізму, демократії та патріотизму залишаються актуальними й донині.

Томаш Масарик народився 7 березня 1850 р. у моравському містечку Годонін Австро-Угорської імперії в незаможній родині. Батько, Людвик Масарик, за походженням словак, а мати, Тереза Кропачкова, – чешка, добре розмовляла німецькою мовою. Батько народився в сусідньому з Годонімом словацькому селі Копчани, працював кучером, пізніше – управителем імператорського маєтку в Годоніні, де й познайомився з майбутньою дружиною Терезією Кропачковою, яка працювала в палаці Габсбургів кухаркою [2].

Томаш Масарик народився в католицькій сім'ї, проте, як зазначають дослідники, схилився до євангелістів. У школі він показував гарні здібності й за рекомендаціями вчителів продовжив навчання в гімназіях Брно та Відня, пізніше навчався у Віденському університеті, після закінчення якого отримав ступінь доктора філософії. На початку 1876 р. Т. Масарик подав і захистив дисертацію «Єство душі в Платона. Критична студія з емпіричного погляду», склав іспити з відзнакою і 10 березня того ж року здобув ступінь доктора філософії [43, с. 56].

Томаш Масарик продовжив навчання в університеті Лейпцига, де й познайомився, а пізніше одружився, з дочкою американського підприємця Шарлоттою Гарріг, взявши її прізвище, як частину свого. У 1879 р. він захистив докторську дисертацію за темою «Суїцид як соціальний феномен сучасної масової цивілізації» [2].

У 1881 р. подружжя Гарріг-Масарик переїздить до Праги, де Т. Масарик працює професором філософії в чеськомовному відділенні Карлового

університету. Саме в Празі Т. Масарик почав долучатися до політичної діяльності, займався питаннями захисту інтересів національних меншин Австро-Угорщині. Певний час був членом партії «младочехів», пізніше заснував Чеську реалістичну (народну) партію, хоча в роки свого президенства не був членом жодної з партій [2].

У шлюбі Томаша та Шарлотти Гарріг Масарик народилося п'ятеро дітей: Аліса, Герберт, Ян, Елеанора та Ольга. Їхній син, Ян, був послом Чехословаччини в Лондоні, міністром закордонних справ чехословацького уряду у вигнанні (Лондон) та в урядах Чехословаччини в 1945–1948 рр., а після лютогового комуністичного перевороту 1948 р. загинув за нез'ясованих обставин [2].

Працюючи в Карловому університеті, Т. Масарик просвітницькою роботою та заснував чеськомовний журнал «Athenaeum». Його лекції відзначалися оригінальністю викладу: вони присвячені табуйованим гострим суспільним проблемам – проституції, алкоголізму. Проблеми розпочинаються, коли він редагує науковий часопис «Athenaeum». Разом із групою однодумців на основі низки переконливих науково обґрунтованих аргументів Т. Масарик доводить, що славнозвісні Краледворський і Зеленогорський рукописи, які чеські філософи В. Ганка і Й. Лінда знайшли в 1817–1818 рр., є їх власними підробками. Оскільки ці рукописи вважалися національними святинами, через які чеський народ заявив про себе світу, вибухнув грандіозний скандал. Із Т. Масариком перестають вітатися на вулиці, відмовляють в оренді квартири, а деякі радикальні газети радили йому «шукати іншого народу» [54].

У своїй політичній діяльності Томаш Масарик пройшов довгу еволюцію від космополіта до національно свідомого лідера. У 1890 р. він приєднався до «молодочеської» партії, а в 1900 р. заснував Чеську народну партію (Партію реалістів) [9].

У 1899 р. навколо Томаша Масарика виник новий скандал. Того ж року єврея Леопольда Гілснера зі сходу Чехії звинуватили у вбивстві 19-ти річної Анежки Грузової. Суспільство, у якому панували антисемітські настрої, без

сумнівів були впевнені у вині Гілснера. Але професор філософії пражського університету Томаш Масарик став на бік підсудного.

Історик Р. Мокрик відзначав, що професор Т. Масарик переслідував дві мети: окрім боротьби за справедливість (адже докази проти Гілснера були практично відсутні), для нього було важливим боротися проти «середньовічних упереджень». Із характерною раціональністю Т. Масарик не обмежився лише публічними виступами проти антисемітизму. Професор їздив на місце злочину, вивчив докази, консультувався зі спеціалістами. У результаті Т. Масарик написав статтю про необхідність перегляду справи.

За це частина суспільства Чехії почала активну кампанію проти Томаша Масарика. Студенти бойкотували його лекції, у газетах публікувалися глузливі статті, відбувалися напади людей на нього, його дружину та дітей [47]. Після цього Т. Масарик серйозно думав про можливість еміграції до США.

Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. Т. Масарик зайняв антиавстрійську позицію і почав просувати ідеї щодо розв'язання чеської проблеми з перемогою Антанти. У грудні 1914 р. Томаш Масарик разом зі дочкою Ольгою відвідав країни Західної Європи, Росію, США та Японію, виступаючи з палкими промовами перед представниками чеських краян, поширюючи ідею незалежності чеських та словацьких земель, водночас встановлював контакти з тогочасними політиками, зокрема в країнах Антанти.

У Лондоні Томаш Масарик також читав лекції з проблем малих націй Європи. Нині в школі слов'янських та східноєвропейських студій студентське товариство та один із залів носять його ім'я. У Франції, Сербії та Італії формувалися чеські військові загони [18]. У Парижі він заснував Чехословацький національний комітет, метою якого стало створення незалежної держави чехів і словаків [22]. Пізніше цей комітет трансформується в Чехословацьку Національну Раду – міжнародний центр чеського руху опору в Європі.

На початку 1917 р. Томаш Масарик звернувся з меморандумом до президента США Вудро Вільсона щодо незалежності Чехословаччини,

переконавав уряд Франції в необхідності поділу Австро-Угорщини, проводив консультації з представниками Тимчасового уряду Росії стосовно чехословацьких підрозділів у Росії. У Франції теж були сформовані із числа емігрантів чеські військові підрозділи зі статусом закордонного легіону [2].

У США, зокрема Чикаго, де було чи найбільше чеських та словацьких іммігрантів, приїзд Т. Масарика викликав велику увагу, зібравши 150-ти тисячну маніфестацію. Його пам'ятали з попередніх років, коли він читав лекції в Чиказькому університеті (1902 р., 1907 р.), встановлював дружні відносини з деякими промисловцями та представниками влади Сполучених Штатів. Певну роль відіграло й те, що його дружина була американкою. За підтримки своїх американських друзів Т. Масарик 18 жовтня 1918 р. подав американському президенту В. Вільсону Чехословацьку декларацію незалежності (Вашингтонську декларацію), яку допомогли йому підготувати американські друзі. Під час публічних виступів Т. Масарик закликав підтримати боротьбу за незалежність пригноблених народів центральної Європи. Цікавим є той факт, що Т. Масарика нерідко представляли як президента ще не створеної Чехословаччини, що свідчило про його високий авторитет [2].

Після закінчення Першої світової війни та розпаду Австро-Угорщини держави Антанти визнали Томаша Масарика головою тимчасового уряду Чехословаччини, а 14 листопада цього ж року в Празі Національна асамблея обрала його президентом республіки.

Дослідник А. Панов зазначає, що у своїх лекціях Т. Масарик завжди намагався знайти «золоту середину», яка б могла бути об'єднуючою ідеєю чеського суспільства. Така ідея полягає, на думку філософа, у побудові життя на засадах «чеського братства», яке базується на повному народоправстві, вільній самоуправній громаді, свободі совісті і віросповідання, любові до ближнього та інших демократичних суспільно-політичних і стійких моральних принципах [44, с. 61].

А. Панов відзначав: «У науці, як і в повсякденному житті, Томаш Масарик до всього ставився надзвичайно серйозно. Висловлюючи свої думки з приводу

різних суспільних чи природних явищ, він особисто вивчав оригінали праць відомих фахівців у тій чи іншій галузі. Томаш Масарик був вимогливим і до студентів, від яких жадав такого самого підходу до науки. Він закликав усіх жити продумано, свідомо, шукаючи відповіді на питання, для чого існує, для чого живе кожна конкретна особа. Томаш Масарик закликав до всього ставитися критично, нічого не сприймати на віру» [44, с. 61].

Л. Павленко у своїй статті, присвяченій гуманістичній концепції Т. Масарика, констатувала, що формування гуманістичного світогляду філософа відбувалося під впливом глибокої віри в Бога його матері, селянського прагматизму батька, національних та ліберальних поглядів освіченої молоді, серед якої він дорослішав, історичних традицій чеського народу, які Масарик пізнавав під час навчання та завдяки любові до книги – «доброї книги» [43].

Надзвичайно важливе місце в гуманістичній концепції Т. Масарика посідає проблема цінності людського життя. Свідок і учасник багатьох подій європейської історії – війн, революцій, національно-визвольних рухів, він не міг не оцінити жахливі втрати людства, не відчутти наслідки знекровлення народів, їхнього розчарування в сенсі життя і Божої любові. Для філософа життя, його цінність і сенс нерозривно пов'язані з розумінням смерті й безсмертя душі. Релігійність ученого обумовила його щире віру в існування душі та її безсмертну сутність.

Отже, можна підсумувати, що Томаш Масарик – видатний чехословацький філософ, політичний і державний діяч, перший президент Чехословаччини (1918–1935 рр.). Народився в моравському містечку Годонін. Батько був словаком, мати – понімеченою чешкою. Здобув освіту в гімназії та університетах Відня та Лейпцига. Викладав філософію в Карловому університеті в Празі. Активно боровся за права чехів у складі Австро-Угорської імперії.

Т. Масарик виступав за федералізацію Австро-Угорщини та надання чехам і словакам автономії. Після початку Першої світової війни емігрував за кордон, звідки боровся за незалежність Чехословаччини. Очолив Чехословацький національний комітет, який боровся за створення незалежної Чехословаччини.

Завдяки його дипломатичним зусиллям Антанта визнала право чеського та словацького народів на самовизначення.

РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА ТОМАША МАСАРИКА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В 1918–1935 РР.

2.1. Налагодження політичної системи Чехословацької Республіки

У 1914 р. землі Чехословаччини були в складі Австро-Угорської імперії, на чолі якої знаходились Габсбурги-Лотаринзькі [4, с. 154]. Того ж року, 28 липня, Австро-Угорщина оголосила війну Сербії через вбивство спадкоємця австрійського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда членом сербської таємної організації «Чорна рука». Так почалася Перша світова війна [5, с. 543].

Участь Австро-Угорщини в Першій світовій війні закінчилася її поразкою, та як наслідок, розпадом імперії. На це було декілька причин. Імперія була багатонаціональною, з різними мовами та політичними прагненнями. Це призвело до внутрішніх конфліктів та сепаратизму під час війни. Економіка імперії була слабкою, що ускладнилося веденням довгої та виснажливої війни. Крім того Австро-Угорщина недооцінила силу своїх противників, не змогла мобілізувати всі свої ресурси для ведення війни та зазнала ряд поразок, що деморалізувало солдатів.

Восени 1918 ро. Австро-Угорщина уклала з країнами Антанти Падуанське перемир'я, що фактично означало її капітуляцію. На землях імперії утворилися самостійні держави: Угорщина, Австрійська Республіка, Польська Республіка, Королівство сербів, хорватів і словенців, Чехословацька Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка [8, с. 61].

Варто відзначити, що після Першої світової війни розпалася не тільки Австро-Угорська імперія. Це очікувало Російську та Османську імперії. Тож розпад держав-імперій, поразка імперського мислення та поява на їхніх руїнах самостійних держав стало основним наслідком Першої світової війни [8, с. 61].

Однією з таких держав, як уже було сказано вище, стала Чехословацька Республіка. Тож розпад Австро-Угорської імперії, як наслідок Першої світової

війни, став головною причиною та підґрунтям для оголошення Чехословацької Республіки. Але просто розпаду імперії було недостатньо. Цьому передували ще ряд внутрішньополітичних та суспільних процесів.

На початку Першої світової війни питання про незалежність не стояло на порядку денному жодної чеської політичної партії. Програма створення незалежної держави була публічно висунута в 1915 р. Чеським закордонним комітетом, який згодом був перетворений у Чехословацьку Національну Раду. Штаб-квартира ради знаходилася в Парижі. На чолі ради стояли колишні депутати австрійського Рейхстагу професор Томаш Масарик і Йозеф Дюріх (останній був виведений із керівного складу в 1917 р.), а також журналіст і соціолог Едвард Бенеш і словак за національністю, астроном та військовий льотчик, генерал французької армії Мілан Растіслав Штефанік.

Наприкінці Першої світової війни в Австро-Угорщині усвідомлювали неминучість поразки. Томаш Масарик і Едвард Бенеш вважали, що Чехія, як найбільш розвинена в економічному, політичному й культурному плані, мала стати лідером новостворених незалежних слов'янських держав. План стримування німецької загрози Е. Бенеша і Т. Масарика щодо повоєнного устрою Центральної та Східної Європи під назвою «Нова Європа» підтримали країни Антанти.

28 жовтня 1918 р., у день, коли уряд Австро-Угорщини оголосив про намір укласти перемир'я з країнами Антанти, празький Національний комітет оголосив про створення чеської незалежної держави. 14 листопада 1918 р. з'явилася Чехословацька Республіка. Томаш Масарик підписав Декларацію незалежності чехословацького народу тимчасового уряду Чехословаччини та став президентом новоствореної Чехословацької Республіки.

14 листопада 1918 р. відбулось перше засідання Національних зборів, які проголосили повалення влади Габсбургів у чеських землях і встановили в країні демократичну республіку. Першим президентом був одноголосно обраний Томаш Масарик. Національні збори утворили перший уряд на чолі з керівником національно-демократичної партії К. Крамаржем. Е. Бенеш увійшов до кабінету

в якості міністра закордонних справ. Перший уряд Чехословацької Республіки із самого початку свого існування зіткнувся з низкою труднощів і проблем, які вимагали негайного вирішення [52, с. 113].

Томаш Масарик, повернувшись на батьківщину в 1918 р. після років вигнання, у виступі перед чеським народом, який із почестями зустрічав його, застерігав чехів від зайвої ейфорії і закликав: «Настає праця, спільна праця. Кожного на своєму місці, бо кожен на своєму місці, і малий, може докластися до будівництва демократії» [2].

Перед новоствореною державою постала низка важливих завдань. Першочерговими стали питання державного будівництва, політичного устрою та налагодження гармонійної міжетнічної взаємодії між громадянами. У стабілізації внутрішнього становища та успіхам на міжнародній арені допомогло прийняття основного закону – Конституції. Дослідник Г. Савчук відмічає, що першим конституційним актом республіки слід вважати закон про утворення незалежної Чехословацької держави (Закон № 11), який є наочним прикладом однієї з найважливіших характерних рис чеського конституційного процесу [53, с. 99]. Цей закон вступив у силу з дня його проголошення Національним комітетом 28 жовтня 1918 р. і проголошував чехословацький державний суверенітет та правове закріплення принципу національного визволення.

Новоутворена держава якомога швидше потребувала основного закону – Конституції. Тож 13 листопада 1918 р. у Чехословаччині запрацював Комітет із розробки проєкту тимчасової Конституції. Даний акт представляв собою органічний закон, що містить двадцять один параграф про Національні збори, президента й уряд. Таким чином, унаслідок ухвалення закону революційна влада відразу ж стала легітимною. Почалася активна законодавча робота, вирішення аграрного питання, організація системи фінансів, армії, і, одночасно, народжувалися основні елементи демократичного ладу.

Щодо інституту президента республіки, то за час дії тимчасової Конституції він зазнав еволюцію, яку можна охарактеризувати як розвиток від слабкого президента до сильного. Спочатку тимчасова конституція надавала

президенту мінімальні повноваження. Відповідно до тимчасової Конституції, президент визнавався главою держави, його звільняли від політичної відповідальності, він мав представляти державу за кордоном, акредитувати послів та призначати офіцерів, державних чиновників, суддів. Президент був верховним головнокомандуючим, користувався правом помилювання, зменшення покарання чи правових наслідків кримінальних злочинів, осудження чи покарання, а також припинення розпочатої кримінальної справи [51, с. 171-172].

Г. Савчук так описує вплив Томаша Масарика на подальший розвиток Конституції: «За наполяганням Т. Масарика, парламент уніс певні виправлення в тимчасову конституцію. Згідно них, президент міг призначати членів уряду. Це було право, яке він завжди рішуче відстоював, і хоча президент часто повинен був підкорятися тиску партій і призначати їх кандидатів, він завжди наполягав на тому, що буде особисто обирати із запропонованих партіями кандидатур. Тому подальша еволюція інституту президента в Чехословаччині проходила під знаком посилення його виконавчих функцій і актуалізації ролі в дуалізмі виконавчої і розпорядчої влади» [51, с. 172].

Т. Масарик зазначав, що для Чехословацької Республіки важливими є приклади Швейцарії, Франції, США в прийнятті основної Конституції. Як наслідок, Конституційний комітет зумів підготувати проект конституції таким чином, що по суті залагодив усі спірні, проблематичні питання.

Нова Конституція Чехословаччини була прийнята 29 лютого 1920 р. Вона складалася з преамбули та 6 глав. У ній закріплювалася республіканська форма правління, державна територія і кордони країни. Законодавча влада належала Національним зборам. Чехословаччина визначалася як демократична республіка на чолі з президентом [8, с. 44].

Пізніше в бесідах із К. Чапеком, Т. Масарик так прокоментував свої повноваження визначені основним законом: «Коли готувалася конституція, багато хто уявляв собі, що функція президента республіки буде скоріше репрезентативною, де-факто без можливості прямого впливу на політичні події.

Це було аналогом суворої конституційної монархії (англійської), проте наша перша конституція не була належно підготована ні теоретично, ні практично; ми перейняли старий державний апарат (це було правильно), а нове робилося під тиском вщент змінених обставин. Я застосовував свій вплив із допомогою Швегли та ще кількох осіб. Наприклад, я доклав зусиль для того, щоби президент мав конституційне право не лише схвалювати проекти уряду і, за потреби, ініціативно виступати в парламенті. Мені йшлося також про те, щоби забезпечити фаховість адміністрації та уряду; тому в нас уряд комбінований – парламентарний і професійний, а звідси також – постійність головних урядовців (Швегла, Бенеш та інші). Вважаю, що ми маємо добру конституцію; проте йшлося і йдеться про те, щоби наповнити букву закону життям [58, с.173]. Отже, Томаш Масарик мав прямий вплив на формування та прийняття Конституції Чехословаччини.

Т. Масарик був прихильником демократії і парламентської республіки. Він вважав, що це найкращий спосіб забезпечити свободу й самовизначення для всіх громадян. Перший президент Чехословаччини був гуманістом і вірив у важливість прав людини, толерантності та співпраці. Він прагнув створити суспільство, де всі люди, незалежно від їхньої етнічної приналежності, релігії чи соціального статусу, могли б жити в мирі та злагоді.

28 липня 1920 р. Паризька мирна конференція визнала більшість територіальних вимог учасників конференції. Визнали претензії чеських регіонів на історичні кордони, причому Словаччина й Закарпаття були затверджені як складова частина Чехословаччини [10, с. 60].

Від Австро-Угорщини Чехословаччина отримала у спадок значний промисловий потенціал імперії Габсбургів. І як належить спадкоємцям, мала значні статки і статус країни з найрозвиненішою економікою в Центрально-Східній Європі. Однак важливо не лише отримати, а й уміти дати цьому раду. Тому важливе значення для Чехословаччини мало завоювання ринків, куди можна було збувати власну продукцію. А такий ринок був європейським.

Довелося братися до жорсткої конкурентної боротьби з потужними промисловими державами.

Обсяги виробництва в Чехословаччині зростали. Країна стала найбільшим експортером цукру та другою за продажем взуття та бавовняних тканин в Європі. Економічне процвітання сприяло й політичному спокою. Чехословаччину можна вважати найстабільнішою державою Центрально-Східної Європи, оскільки істотних змін демократичного устрою за міжвоєнний період не сталося. Чехословаччина виділялася на фоні інших держав регіону, де діяли диктаторські режими, тим, що лише тут утвердився демократичний політичний режим.

Історик М. Кріль відзначає, що державні кордони Чехословацької Республіки були визначені шляхом успішної боротьби за збереження територіальної цілісності історичних чеських земель і приєднання до них Словаччини й Закарпатської України. Дипломатія молодої держави завчасно й ретельно пристосовувала кваліфікований кадровий апарат, документальну базу для обґрунтування своїх клопотань і постулатів [16, с. 50].

Остаточні кордони Чехословаччини було визначено у 1919–1920 рр. Версальським, Сен-Жерменським та Тріанонським мирними договорами. До складу держави увійшли Чехія, Моравія, частина Сілезії, Словаччина та Закарпатська Україна. 20 лютого 1920 р. Національні збори прийняли Конституцію Чехословацької республіки, що закріплювала основні демократичні цінності.

Чехословацька Республіка була створена як багатонаціональна держава. За переписом 1921 р. у ній проживали чехи, німці, словаки, угорці, українці, євреї, поляки, румуни, словенці. При цьому державоутворюючими стали чехи і словаки, а німці, угорці й поляки отримали статус національних меншин. Тенденція національної інтеграції в країні розпочалася з мовного питання. Президентським декретом від 17 листопада 1918 р. державною мовою визначалася чехословацька, але за фактом це була чеська мова. Нею мали спілкуватися чиновники, допоміжний персонал, працівники культури та

військовослужбовці. Тоді ж провели чехізацію топонімічних назв та імен [16, с. 50].

Державна політика Чехословаччини враховувала освітній, культурний, соціальний та економічний рівень усіх національних меншин. На думку чиновників, це питання мало урегулювати можливі розбіжності між народами, які жили в одній країні. Ідеологічною і політичною концепцією, яка обґрунтовувала Чехословаччину, став чехословакізм. Стрижневою основою його стала теорія про єдиний чехословацький народ, а доктрину щодо цього вперше сформулював та оприлюднив Т. Масарик.

Дослідник М. Кріль у своїй роботі констатує: «Практично ідея чехословакізму була реалізована в 1918 р., а конституція Чехословацької республіки 1920 р. закріпила її юридично. Весь період міжвоєнної Чехословаччини пройшов під знаком намагання певних політичних сил формувати нову етнічну спільність – чехословацький народ» [16, с. 51].

Сутність чехословакізму полягала в рівноправній участі словаків в управлінні державою. Ця доктрина формально заперечувала чеську і словацьку самобутність. Але в реальності це було дещо інакшим. М. Кріль слушно згадує тут зміну в думках Т. Масарика напередодні утворення Чехословацької Республіки. А саме, як у травні 1915 р. політик підготував державотворчий проєкт «Незалежна Чехія», в якому загадував переважно про незалежність Чехії як самобутньої держави, не згадуючи словаків. Але в 1917 р. Томаш Масарик опублікував статтю «Нова Європа», у якій уже підкреслював, що «словаки є чехами» [16, с. 51].

Насправді одна зі статей Конституції Чехословацької Республіки 1920 р. повністю заперечувала самобутність словаків. як нації. Тож М. Кріль прийшов до висновку, що насправді словаки не були державоутворюючим народом, а єдиним таким народом були чехи [16, с. 53].

Водночас у Чехословацькій Республіці існувало напруження з німецьким народом, що у висновку призвело до створення декількох німецьких квазідержав у прикордонних районах республіки.

Томаш Масарика тричі поспіль обирали президентом – в 1920 р., 1927 р. та 1934 р. За часів президентства Т. Масарика Чехословаччина динамічно розвивалася, ставши однією із розвинених держав Європи, саме завдяки авторитету президента в державі утримувались економічна та соціальна стабільність [2].

Президент Томаш Масарик зумів застосувати адекватні засоби акумуляції і висловлення розмаїтих інтересів суспільства, що сприяло утвердженню парламентської демократії. Політик визнавав, що демократії на той час не було ще в жодній існуючій країні, а всі демократичні держави були лише спробами її реалізації [41, с. 17]. На його думку, перші кроки до демократії повинні були будуватися з бажання припинити гноблення інших привілейованим класом.

М. Нагорняк так висловлюється про те, якою була демократія для Т. Масарика: «Основою демократії в президента-філософа Т. Масарика виступають вільні громадяни, небайдужі до суспільного життя, які діють свідомо, беруть участь у суспільному самоуправлінні, впливають на нього в тому напрямі, який вони вважають бажаним» [28, с. 18].

Президент вірив, що праця здатна ліквідувати принцип політичного й соціального панування, а Визнання рівності всіх громадян і її здійснення, визнання свободи для всіх громадян – гуманітарна засада братерства всередині і ззовні; це не лише політичне, але й моральне єднання.

Отже, після розпаду Австро-Угорської імперії в 1918 році Томаш Масарик, визнаний лідер чеського національного руху, став першим президентом нової держави – Чехословацької Республіки. Перед ним стояло складне завдання налагодження політичної системи в цій новій і багатонаціональній країні.

Визначено, що Т. Масарик був переконаним демократом і прагнув до створення парламентської республіки, де влада належить народу. Т. Масарик був гуманістом і вірив у важливість прав людини, толерантності та співпраці. Він прагнув створити суспільство, де всі люди, незалежно від етнічної приналежності, релігії чи соціального статусу, могли б жити в мирі та злагоді.

У 1920 р. була прийнята конституція, яка закріпила демократичні принципи, федеративний устрій та права людини. У країні виникла багатопартійна система, що дозволило різним політичним групам брати участь у демократичному процесі. Президент гарантував права меншин, таких як словаки, німці та угорці, щоб зберегти єдність країни.

2.2. Чехословацьке суспільство в період президентства Т. Масарика

Будувати лише політичну систему нової держави недостатньо для її подальшого стабільного розвитку. Тому після утворення Чехословаччини перед її президентом Томашем Масариком постало завдання забезпечити можливості розвитку суспільства.

Чехословацька Республіка виникла як багатонаціональна держава. У ній проживали чехи, німці, словаки, угорці, українці, євреї, поляки, румуни, словенці. Державоутворюючими націями стали чехи і словаки, а німці, угорці й поляки отримали статус національних меншин.

Після утворення Чехословаччини для суспільства важливим залишалось мовне питання. Адже в різних народів були різні мови: чеська, словацька, німецька, польська й так далі. Президентським декретом Томаша Масарика від 17 листопада 1918 року державною мовою визначалася чехословацька, але за фактом це була чеська мова. Нею мали спілкуватися чиновники, допоміжний персонал, працівники культури та військовослужбовці. Тоді ж провели чехізацію топонімічних назв та імен [16, с. 50].

Перший прем'єр-міністр Чехословацької Республіки К. Крамарж (1918–1919 рр.) активно виступав за чехословацьку мову, однак у своїх виступах вказував, що державна політика щодо національних меншин повинна враховувати не лише їх чисельність, але освітній, культурний, соціальний та економічний рівні. М. Кріль констатував щодо цього: «Він також зазначав, що минув уже час, коли чехи конфронтували з німцями, а словаки з угорцями з

питання національних прав. Оскільки німці та угорці стали національними меншинами в Чехословацькій республіці, то до них треба ставитися лояльно й не пробувати мститися з дріб'язкових питань» [16, с. 51].

Як уже відзначалося раніше, ідеологічною та політичною концепцією Чехословацької республіки став чехословакізм. Однак М. Кріль у своїх дослідженнях прийшов висновку, що формально об'єднати два різні народи – чехів та словаків – у лідерів Чехословацької Республіки не вийшло. Черговий доказ цього стався в 1989–1992 рр., коли під час «Оксамитової революції» Чехословаччина остаточно розділилася на дві держави.

Насправді ж під час утворення Чехословацької Республіки, не дивлячись на заявлений чехословакізм, лідерською нацією залишалася чеська, як і чеська мова в культурному та державному просторі країни. Звичайно, що словаків це не влаштовувало. Не дивлячись на те, що державні діячі Чехословаччини, у тому числі президент Т. Масарик, активно у своїх промовах вказували на рівність та демократичні умови розвитку чехів та словаків.

М. Кріль зазначає, що насправді у 1920-х рр. чисельно словаки в Чехословаччині поступалися німцям, які традиційно мали більший реальний вплив у суспільстві та економіці країни [16, с. 52]. В умовах розпаду Австро-Угорщини німці навіть робили спробу оголошення в прикордонних районах Чехії чотирьох німецьких квазідержав – Німецька Чехія, Судетенланд, Бемервальдгау й Дейчзюдмерен. Вони охопили територію з майже тримільйонним населенням, а політичні лідери заявили про приєднання квазідержав до Австрійської республіки. Тоді серйозної політичної конфронтації і війни вдалося уникнути внаслідок особистої дружби міністра закордонних справ Австрії О. Бауера з представником Чехословацької Республіки у Відні В. Гусаром. «Новоутворені» країни майже без опору повернулися під контроль чехословацького уряду [16, с. 53].

Наведені вище факти та моменти з історії Чехословаччини вказують на те, що, не дивлячись на концепцію рівності націй та національних меншин, у новоутвореній республіці були суспільні напруження, які інколи переростали в

серйозні політичні заворушення. Це можна розглядати в контексті розвитку багатонаціональних країн. Деякі такі приклади можна знайти й у сучасному світі.

Через світову економічну та фінансову кризу, тобто «велику депресію», у Чехословаччині свою підтримку знайшли фашистські партії, зокрема німецькі. І хоча прем'єр-міністр К. Крамарж бажав отримати підтримку німців у країні, бажаючи таким чином привернути на свій бік і інші меншини, то успіхами це не закінчилося. Як висновок, напруження між чехами та німцями в Чехословацькій Республіці існувало так само, як між чехами та словаками [16, с. 53].

Томаш Масарик розглядав демократію як основну програму внутрішньої політики держави [41, с. 19]. Він відзначав, що вона має розвиватися на основі гуманності свободи, за допомогою свободи й то свободи щоразу досконалішої. Президент підкреслював, що поганої демократії не буває, бувають погані демократи [41, с. 19].

Дослідник М. Нагорняк відзначав: «Політичним ідеалом Т. Масарика було створення держави гуманної демократії, демократії економічної, політичної, соціальної. Він заявляв, що в демократичній республіці не може бути умов для експлуатації людини людиною, одного стану іншим. Перший президент Чехословацької республіки порушив у державно-політичній площині питання про людський вимір демократії, який, на його переконання, може стати надійним бар'єром на шляху нейтралізації будь-яких протиправних та аморальних проявів у державному житті» [41, с. 19-20].

Фокусом для суспільства Чехословаччини Томаш Масарик розглядав релігію. Концепт релігійної демократії вчений розумів як тривалий глобальний напрям, який слід підтримувати в сенсі політичному, забезпечуючи необхідні інституційні умови для релігійної терпимості [41, с. 21].

О. Кравчук констатує, що Т. Масарик визнавав себе свідомим європейцем та пишався своєю європейською освітою. Це вплинуло на подальше формування європейської ідеї президента Чехословацької Республіки [12, с. 47]. На думку вченого, європейська ідея Т. Масарика була регіональним різновидом концепції

федеративного об'єднання світу. Ще до виникнення Чехословаччини, Томаш Масарик розглядав федералізацію Австро-Угорщини як розв'язання проблеми народів. Тобто, виступав за їхню самостійність. До того ж політик був проти ідеї обраних народів. Основою стабільного розвитку країн він вважав ідеали гуманності, засновані на християнській вірі та любові до людства [12, с. 49].

Погляди Т. Масарика на європейську ідею в концептуальному вигляді сформульовані в його праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору», роботу над якою було завершено в жовтні 1918 р. У цій праці політик запропонував власну програму повоєнного врегулювання Європи на основі національного принципу, демократизації повоєнних країн [12, с. 51]. Деякі основи із цієї праці Т. Масарик використовував і для суспільства Чехословаччини під час свого президентства.

Т. Масарику належить і ідея «федерації малих держав», передумова якої полягала в здобутті ними свободи. Політик бачив «Нову Європу» співдружністю великих і малих держав, де «жодна нація не повинна використовувати іншу націю як засіб для своїх цілей» – цю тезу він розглядав як моральну основу політичного принципу рівності. При цьому Європа мала бути культурно різноманітною, її народи повинні були зберегти свою культурну індивідуальність [12, с. 51].

Зразком для демократичної Європи Томаш Масарик називав США. А в статті «Слов'яни після війни» 1922 р. навіть висловився про можливість поступового утворення Сполучених Штатів Європи.

О. Кравчук зазначає, що в міжвоєнний період ідеї євроінтеграції реалізовані не були, бо європейські держави до них не були готові [12, с. 56]. Тому президент використовував політику об'єднання в суспільстві Чехословаччини. Саме тому він відіграв велику роль у формуванні чеської політичної думки та зміцненні її демократичних основ.

Стосовно концепції «гуманної демократії» Т. Масарика Г. Савчук зазначає, що він у більшій мірі встановив шлях, яким Чехословацька Республіка рухалась у внутрішній та зовнішній політиці [52, с. 112].

Г. Савчук відзначав, що «перший президент Чехословацької республіки порушив у державно-політичній площині питання про людський вимір демократії, який, на його переконання, може стати надійним бар'єром на шляху нейтралізації будь-яких протиправних та аморальних проявів у державному житті» [52, с. 112]. Учений підтверджує, що це заслуга Т. Масарика, що Чехословацька Республіка за його правління стала дійсно демократичною, стабільною та процвітаючою країною в повоєнний період, коли сусідні країни займалися внутрішніми суперечками.

Політику мирного врегулювання протиріч між європейськими народами Томаш Масарик представив у праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору» [13, с. 445]. У ній автор називав національний принцип порівняно новим в організації країн Європи. Політик висвітлив програму створення національної держави чехів і словаків як «двоєдиної чехословацької нації» з приєднанням територій із проживанням національних меншин [13, с. 456].

Використання поняття «чехословацька» нація було результатом поєднання англосаксонського й центральноєвропейського підходів визначення терміну нація, але в період світової війни йшлося насамперед про політичний союз чехів і словаків. Цей напрям використовувався президентом для розвитку та об'єднання чехословацького суспільства за часів його правління.

Водночас Т. Масарик розумів, що для того, щоб Чехословаччина стала успішною державою, їй необхідний сильний економічний фундамент. Він підтримував розвиток промисловості, сільського господарства та торгівлі. За його правління Чехословаччина стала однією з найрозвиненіших країн Центральної та Східної Європи.

Президент підтримував розвиток освіти та культури, щоби підтримувати розвиток суспільства. За його правління Чехословаччина стала одним із центрів освіти та культури в Центральній Європі.

Епоха президента Т. Масарика в Чехословаччині асоціюється із «золотим періодом» першої міжвоєнної Республіки. Дослідники називають

Чехословаччину в міжвоєнний період місцем реальної демократії в Центральній Європі, коли більшість сусідніх країн тяжіли до авторитаризму та диктатури.

Певним чином Томаш Гарріг Масарик втілював собою платонівську ідею «філософа на троні», знаходячись немовби над політичними процесами та зберігаючи політичний нейтралітет поміж партіями. Т. Масарик забезпечував загальні етичні та політичні договори: демократичні принципи впроваджувалися завдяки включеності громадян у політичне життя. Т. Масарик пропагував принцип «дрібної праці» – роботу кожного громадянина у своїй сфері, кожен мав вносити власний вклад у розбудову суспільства. Президент наполягав, що до побудови демократії повинні долучатися всі громадяни, активність громадянського суспільства мала бути основою держави.

Звідси й боротьба за рівноправ'я – не лише чоловіків, а й жінок. У русі жіночої емансипації Чехословаччина відігравала провідну роль, не в останню чергу завдяки шанобливому ставленню до ідей та спадку першої леді Чехословаччини – Шарлотти Масарик.

Водночас реальне забезпечення прав національних меншин так і не було здійснено. І за президентства Томаша Масарика напруженості чехів зі словаками та німцями все одно залишалися. Території Підкарпатської Русі чехословацька влада змогла розвинути: тут покращилися соціальні умови, піднявся рівень освіченості населення, будувалася інфраструктура та інші елементи соціального життя.

Таким чином, можна зробити наступні висновки щодо еволюції внутрішньої політики Чехословаччини під час президентства Томаша Масарика в 1918–1935 рр. У цей час країна переживала період розвитку. Завдяки політиці президента Чехословаччина стала демократичною державою з парламентською системою влади та загальним виборчим правом. Економіка країни розвивалася, використовуючи залишений спадок від Австро-Угорщини. Розвивалися соціальні справедливості для населення та належні умови праці.

Окрім цього, Т. Масарик намагався об'єднати чехів, словаків та інші народи, які проживали на території країни. Головною ідеєю президента стала демократія, яку він активно використовував у своїй політиці.

РОЗДІЛ 3.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ПРЕЗИДЕНТА ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТОМАША МАСАРИКА В 1918–1935 РР.

3.1. Відносини Чехословаччини з країнами Європи та США

Стосовно зовнішньої політики Томаша Масарика, як президента Чехословаччини, перш за все, треба згадати, як усе починалося. Насправді засади до його зовнішньої політики почали формуватися ще до утворення Чехословаччини. Як згадувалося раніше, активний рух щодо утворення Чехословаччини почався за межами Австро-Угорської імперії, до якої вона тоді ще входила. Т. Масарик, будучи ідейним лідером і одним із засновників руху за незалежність, виїхав у 1915 р. з Австро-Угорщини, щоб дистанційно та за допомогою інших країн шукати підтримку для майбутньої чехів, які тоді вже хотіли незалежності.

У роки Першої світової війни Т. Масарик бував у Швейцарії, Італії, Великобританії, Франції, Російській імперії та США, де активно виступав за визнання незалежності Чехословаччини в кордонах чеських та словацьких земель. Невдалі переговори з Австро-Угорщиною про мир у березні 1917 р. змусили країни Антанти та США погодитися на визнання права чеського народу мати власну державність.

У квітні 1918 р., у розпал боротьби за незалежність Чехословаччини, Томаш Масарик прибув до США для перемовин із чеськими і словацькими політичними лідерами. Ці перемовини й узгодження позицій закінчилися підписанням у Пітсбурзі угоди, яка схвалювала програму утворення спільної держави чехів і словаків. Разом із цим Т. Масарик заручався підтримкою американських політиків та акцентував їх увагу на важливості утворення незалежної країни для чехів та словаків. Таку ж політику він проводив у країнах Європи, що насправді і стало початком формування його зовнішньої політики ще до того, як він офіційно став президентом.

Варто нагадати, що саме через таку активну зовнішню політику Томаша Масарика та його послідовників, країни Антанти та США визнали незалежність Чехословаччини, яка прописувалася у Версальському мирному договорі 1919 р. Отже, міжнародна діяльність Томаша Масарика у 1915–1918 рр. мала велике значення для подальшого утворення Чехословаччини та затвердження її статусу на міжнародній арені.

Одразу ж після утворення Чехословаччини, Т. Масарик, як перший президент республіки, став активно залучатися до міжнародної діяльності. У своїх зовнішній політиці він акцентував на мирному врегулюванні та прагнув до мирного співіснування з усіма країнами, роблячи акцент на дипломатії та міжнародному співробітництві. За його зовнішньої політики Чехословаччина стала однією із країн-засновниць Ліги Націй – першої міжнародної організації, яка була створена з метою досягнення співробітництва між країнами, а також для досягнення миру та безпеки між країнами. Ліга Націй була створена після завершення Першої світової війни в 1919 р. [44, с. 110]. Така участь Чехословаччини в міждержавних процесах Європи і світу тоді стала її заявою на активну зовнішню участь.

Міністром закордонних справ Чехословаччини в 1918–1935 рр. був соратник Томаша Масарика Едвард Бенеш. Перебуваючи на посту президента Чехословаччини, Т. Масарик вів активну міжнародну діяльність, відвідував багато країн (Францію, Бельгію, Велику Британію, Єгипет, тодішню Палестину тощо), організовував міжнародні зустрічі політиків та експертів із питань міжнародних відносин, тісно спілкувався з відомими державними діячами та політиками, зокрема з майбутнім президентом США Г. Гувером. Вони були співорганізаторами міжнародного конгресу з менеджменту 1923 р. у Празі [2].

Варто згадати, як на тлі нестабільних німецько-чеських відносин наприкінці 1918 р. група німців, депутатів австрійського парламенту, заявила про створення в прикордонних районах чотирьох німецьких квазідержав. Так виникли 29 жовтня в Північно-Західній Чехії Дейчбьомен – Німецька Чехія (центр – Ліберець), 30 жовтня в Тешинській Силезії і Північній Моравії –

Судетенланд (центр – Опава), 3 листопада в Південно-Західній Чехії – Бемервальдгау (центр – Карлові Вари) і в Південній Моравії – Дейчзюдмерен (центр – Зноймо). Вони вимагали приєднання до Австрійської республіки. Владнати відносити між Чехословаччиною та Австрійською республікою та уникнути війни вдалося за допомогою дружніх відносин міністра закордонних справ Австрії О. Бауера з представником Чехословацької Республіки у Відні В. Гусаром. Як висновок, «новоутворені німецькі» держави повернулися під контроль чехословацького уряду. Отже, навіть у складних ситуаціях Чехословаччина могла урегулювати відносини на міжнародній арені, зокрема із сусідніми державами [16, с. 53].

А. Халімовський відзначав достатньо дружні відносини Чехословаччини зі США. Як зазначалося раніше, США стала країною, яка підтримала демократичних рух за незалежність Чехословаччини, та надалі визнала право на існування цієї країни окремо від інших [56, с. 93]. Т. Масарик цінував таку підтримку з боку США та пишався нею. Більш того, президент Чехословацької Республіки розглядав США як одну з найвдаліших форм існування державності, про що неодноразово писав у своїх працях. Т. Масарик зазначав, що саме за допомогою демократії, зокрема такої, яка була в США, країни Європи зможуть консолідуватися та мирно співіснувати. Саму ж демократію, про що вже неодноразово згадувалося, Т. Масарик обрав головною ідеєю держави Чехословаччини. Тож президент активно підтримував дружні відносини США, не один раз відвідував країну з дипломатичними візитами та намагався впроваджувати деякі елементи її політичної системи в Чехословацькій республіці.

О. Кравчук розглядав європейську ідею Т. Масарика, яка була оригінальною концепцією об'єднання «старого континенту», в основі якої лежали принципи всебічної інтеграції (політичної, економічної, культурної) на засадах свободи й демократичної ідеї; союзних відносин Європи зі США й можливої за певних умов співпраці з Росією; врівноваження принципів

централізму та автономізму [12, с. 56]. Ця ж ідея лягала в основу його зовнішньої політики з країнами Європи.

Однак, ідеї євроінтеграції Т. Масарика в міжвоєнний період, у силу різних політичних особливостей розвитку Європи, реалізовані не були. До їх розуміння західноєвропейське суспільство на той час не дозріло. Але навіть сьогодні, як відзначає О. Кравчук, погляди Т. Масарика щодо об'єднання Європи зберігають актуальність [12, с. 56]. На думку вченого, у зовнішньополітичній складовій чехословацька програма Т. Масарика передбачала встановлення тривалого миру, створення нової системи міжнародних відносин на основі політичної реорганізації Європи за національним принципом, дотримання рівноправності великих і малих держав, подальшої федералізації, духовного й економічного відновлення континенту після світової війни [13, с. 456].

О. Кравчук також зазначає особливу важливість для Чехословаччини в 1918–1935 рр. урегулювання питання щодо німецької меншини – другої за чисельністю в країні. Зрештою, саме невирішеність судетсько-німецького питання стала доленосною для Першої Чехословацької республіки. Річ у тім, що судетські німці із самого початку виступали проти входження німецькомовних регіонів до складу Чехословаччини. Фактично німецькомовні регіони в 1918 р. були включені до Чехословаччини силовими методами. Т. Масарик тоді такі дії підтримав. На одному з виступів у грудні 1918 р. він констатував: «Ми збудували свою державу, ми втримали її, ми заново будуємо її. Бажав би, щоб наші німці при цьому теж співпрацювали з нами... Ми не хочемо й не можемо жертвувати нашими значними меншинами в так званих німецьких округах. Ми також переконані, що економічна вигода спрямовує наших німецьким співгромадянам до нас...» [14, с. 170]. Однак, через це відносини між Німеччиною та Чехословаччиною загострилися на міжнародній арені.

Вище керівництво Чехословаччини докладало всіх зусиль до чесько-німецького примирення. 1 січня 1922 р. у своєму новорічному зверненні Томаш Масарик стверджував, що «чесько-німецьке» питання є найважливішою національною проблемою країни. Водночас політик відкинув можливість

територіальної автономії національних меншин у зв'язку з їх прикордонним розселенням і пропонував демократичне розв'язання питання [14, с. 171].

Не дивлячись на те, що в 1928 р. Т. Масарик усе ж змінив погляди та висловився про можливість автономії німецьких регіонів, але конкретних заходів для цього зроблено не було. Як висновок, за часи свого президентства питання «чесько-німецьких відносин» так і не було вирішено. До того ж Чехословаччина не врахувала небезпеку з боку нацистської Німеччини.

У 1935 р. Томаш Масарик подав у відставку через проблеми зі здоров'ям. Посаду президента Чехословаччини зайняв його багаторічний соратник та міністр закордонних справ Едвард Бенеш. Т. Масарик помер у 1937 р. у своєму помешканні в селищі Лани. Це сталося за рік до краху створеної ним Першої Чехословацької Республіки.

Після 1933 р. нацистська Німеччина вже активно планувала поневолення інших народів та завоювання сусідніх країн. У 1935 р. канцлер Німеччини Адольф Гітлер відмовився від дотримання Версальського договору. 11-13 березня 1938 р. Німеччина здійснила насильницьке приєднання Австрії. Наступною ціллю стала Чехословаччина.

15 вересня 1938 року на зустрічі в Берхтесгадені, А. Гітлер вимагав від Н. Чемберлена негайної передачі Німеччині Судетської області й ліквідації договорів Чехословаччини про взаємну допомогу з іншими країнами. Британський прем'єр-міністр висловив готовність задовольнити ці претензії. 19 вересня Н. Чемберлен і Е. Даладье в категоричному тоні запропонували Е. Бенешу піти на поступки А. Гітлеру, а 21 вересня 1938 р. англійські і французькі послы в ультимативному порядку вимагали від чехословацького уряду прийняття англо-французьких пропозицій. Оскільки Чехословаччина опинилася в зовнішньополітичній ізоляції, Е. Бенеш вимушено прийняв ультиматум [17, с.105].

29-30 вересня 1938 р. у мюнхенському «Коричневому будинку», відбулася міжнародна конференція за участі Н. Чемберлена (Велика Британія), Е. Даладье (Франція), А. Гітлера (Німеччина) і Б. Муссоліні (Італія). За наполяганням

А. Гітлера, від участі в ній усувалась Чехословаччина. Її посол у Берліні В. Мастний очікував остаточного рішення в прийнятній. Після 10-ти годинних переговорів було підписано угоду відповідно до якої Чехословаччина повинна передати Німеччині Судетсько-німецьку область. Захопивши Судети, Німеччина зміцнила позиції, і продовжила політику агресивної експансії щодо Чехословаччини [17, с. 107].

30 вересня 1938 р. польське МЗС направило Чехословаччині жорсткий ультиматум із вимогою передачі Польщі Тешинської Сілезії не пізніше 1 жовтня. Прага прийняла ультиматум, уже не маючи жодної підтримки з боку інших європейських країн. Словаччина та Карпатська Русь також зажадали автономії, на що Прага також погодилася. Після цього республіка почала називатися Чехо-Словаччина. Президент Едуард Бенеш подав у відставку 5 жовтня 1938 р. та покинув країну. Новим президентом став Еміль Гаха. У 1939 р. А. Гітлер остаточно повідомив Е. Гасі, що німецькі війська займають чеські землі, а якщо той не погодиться, то «німецькі бомбардувальники перетворять Прагу на купу сміття та попелу» [17, с. 107]. У той же день німецькі війська почали окупацію залишків Чехо-Словаччини. Це остаточно призвело до зникнення Чехословацької Республіки, яку так активно будував та розвивав її батько-засновник та національний герой Томаш Масарик.

3.2. Розвиток відносин з Україною та українське питання

Окремою сторінкою зовнішньої політики Чехословаччини за президентства Томаша Масарика є відносини з Українською Народною Республікою (УНР) в 1917–1921 рр. та його ставлення до українського питання. Доля Чехословаччини та УНР дещо схожа. Території обох країн перебували в складі імперій, а народи виступали за власну незалежність. Як відомо, політичні та військові сили УНР не змогли протистояти величезній навалі більшовизму,

через що територія республіки була окупована Радянською Росією. Схожу долю розділила й Чехословаччина, будучи окупованою нацистською Німеччиною.

Але відносини Т. Масарика з українцями почали формуватися задовго до цього. 25 травня 1908 р., ще будучи депутатом австрійського парламенту, він узяв участь у дебатах щодо польсько-українських відносин у Львові. Тоді політик виступив за захист прав українців.

Під час своєї подорожі Європою в роки Першої світової війни Т. Масарик відвідував Україну. У 1917–1918 рр. в УНР він організував легіон із чехів і словаків та уклав угоду з урядом УНР про екстериторіальний статус легіону. Однак, під час російсько-української війни дотримуватися нейтралітету та виїхав з України на Далекий Схід. Т. Масарик не виступав проти більшовизму Росії, водночас підтримував ідеї українського національного руху.

Під час перебування в США (травень-листопад 1918 р.) Томаш Масарик організував спілку емігрантів, до якої увійшли й українські громадсько-політичні діячі Мирослав Січинський та Лонгин Цегельський. На підставі угоди з Угро-Русинською Радою в США Закарпаття було включено до складу Чехословацької республіки в 1919 р.

Будучи президентом Чехословаччини, Т. Масарик підтримував українські еміграційні групи в Празі. А також допоміг у відкритті Українського вільного університету (1921 р.), Вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова (1923 р.) та Української господарської академії в Подєбрадах (1922 р.). Через мирну політику Чехословаччини щодо українців, зокрема до учасників національно-визвольного руху, ця країна стала однією з тих, яка приймала емігрантів та переселенців з УНР після її окупації СРСР.

О. Кравчук наголошує, що після оголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та її визнання в Європі, країна фактично опинилася в ізоляції. Тому ЗУНР розраховувала на підтримку Чехословаччини, яка теж тоді тільки починала свій шлях незалежності. Чехословаччина вважалася для ЗУНР можливістю та «вікном у Європу» [15, с. 157].

Т. Масарик сприймав українське питання, як і інші, крізь призму геополітичних інтересів Чехословаччини, «президент Чехословаччини виважено ставився до українського питання, «вмів – і це у високій мірі – розрізняти між своїм особистим переконанням та правом щодо особистого переконання інших. Це досить рідкісна чеснота, яку можна зрозуміти тільки у зв'язку із цілим поглядом Масарика на світ»» [9, с. 70].

Б. Єржабкова із цього приводу стверджувала: «Сам факт, що Масарик ніколи не приєднувався до негативного ставлення росіян до українців мало великий вплив на відношення чехів до українців» [9, с. 70].

М. Нагорняк відзначає, що ставлення Т. Масарика до українського питання вперше порушувалося в працях української політичної еміграції 1920–1930-х рр., яка осіла в Чехословаччині і працювала у відкритій тут Українській господарській академії в Подебрадах та у Вільному українському університеті. Дослідник констатує, що Т. Масарик, як поборник визволення слов'янських народів, трактував українські змагання за розбудову незалежної держави в контексті загальнослов'янських. Він вважав, що тільки реальні сили кожної нації визначають сутність конфлікту [39, с. 169].

Українське питання під час державницької розбудови УНР Т. Масарик розглядав як складову демократизації життя в Росії. Це засвідчує його виступ на Всеросійському з'їзді козаків, де він підтвердив готовність чехів боротися не тільки за незалежність своєї країни, а й за велику, єдину могутню Росію, необхідну всім слов'янам [39, с. 171]. Лише дестабілізація ситуації в Росії після більшовицького перевороту змусила Т. Масарика критично підійти до оцінки подій і уважніше придивитись до державотворчих процесів в Україні.

І все ж, керуючись національними інтересами, Чехословацька Національна Рада 15 січня 1918 р. уклала угоду із Українською Центральною Радою, якою визначались умови перебування чехословацьких легіонів в Україні, що юридично засвідчило визнання УЦР законним представником влади в державі. Але з правового погляду договір не був легітимним, оскільки Т. Масарик

засвідчив його як голова політичної організації Чехословацької Національної Ради, а не глава країни [39, с. 171].

Історики зазначають, коли Т. Масарик отримав звістку про проголошення ЗУНР, він сказав: «Я і не думав, що Українці на це спроможуться». Під час першої зустрічі Є. Петрушевича з Т. Масариком у грудні 1918 р. перший президент Чехословацької Республіки висловив готовність підтримати галицьку справу на Паризькій мирній конференції. Дипломатичним представником ЗУНР було призначено професора С. Стоцького. І хоча ідею визнання ЗУНР не підтримував голова чехословацького уряду К. Крамарж, Т. Масарик прихильно ставився до С. Стоцького та дозволив дипломатичній місії УНР приїхати до Праги [39, с. 174].

У подальші роки Чехословаччина вживала заходи щодо просвітлення свого населення стосовно українського питання. Наприклад, на початку 1919 р. на вулицях Праги роздавали брошури «Пізнаймо Україну». На думку чеських політиків, це повинно було сприяти налагодженню чесько-українських відносин [39, с. 175].

З'єднання двох частин України остаточно окреслює основний напрям східної політики чеського уряду. Українська держава, що межувала із Чеською Республікою, виявилася вигіднішою для реалізації слов'янської ідеї, аніж більшовицька Росія. Ця думка прозвучала під час зустрічі Т. Масарика з Л. Цегельським, який після Акту злуки УНР і ЗУНР за дорученням С. Петлюри прибув до Праги, аби через посередництво Чехословаччини налагодити зв'язки з Антантою. Уже в лютому 1919 р. до Станіслава, де перебував уряд ЗУНР, прибула чехословацька місія. У відповідь до Праги поїхала українська делегація. Результат – відкриття українського посольства в Празі [39, с. 176].

Окрім контактів з українською владою, як свідчать архівні матеріали, Т. Масарик підтримував і неофіційні стосунки з президентом ЗУНР Є. Петрушевичем. Однак зближення С. Петлюри з Польщею призвело до послаблення підтримки України з боку Праги.

М. Нагорняк вважає підтримку Т. Масариком державотворчих процесів у Західній Україні як один із зовнішньополітичних планів, спрямованих на посилення, в першу чергу, самої Чехословаччини в повоєнній Європі. У липні 1920 р. Євген Петрушевич відвідав Прагу. Під час зустрічі з Томашем Масариком і Едвардом Бенешем було обговорено умови перебування вояків Української галицької армії (УГА) на території Чехословаччини.

Отже, Томаш Масарик підтримував ідею автономії Української держави, але більше в складі Росії. Про це свідчить те, що президент Чехословаччини засуджував ухвалення Центральною Радою IV Універсалу та не раз висловлювався, що «не розуміє, як Україна існуватиме політично поза Російської держави» [39, с. 179]. Водночас Т. Масарик намагався підтримувати дружні відносини з представниками УНР та ЗУНР, при цьому підтримуючи зв'язки з Росією. На думку М. Нагорняка, позиція Т. Масарика була продиктована бажанням уникнути протистояння з більшовиками. Але повністю зберегти нейтралітет у складних умовах тогочасних російсько-українських відносинах йому не вдалося.

ВИСНОВКИ

У своїй політичній діяльності Томаш Масарик пройшов довгу еволюцію від космополіта до національно свідомого лідера. В 1890 р. він приєднався до «молодочеської» партії, а в 1900 р. заснував Чеську народну партію (Партію реалістів). Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. Т. Масарик зайняв антиавстрійську позицію і почав просувати надії на розв'язання чеської проблеми з перемогою Антанти.

У грудні 1914 р. Т. Масарик разом зі дочкою Ольгою відвідав країни Західної Європи, Росію, США та Японію, виступаючи з палкими промовами перед представниками чеських громад, поширюючи ідею незалежності чеських та словацьких земель. На початку 1917 р. Т. Масарик звернувся з меморандумом до президента США В. Вільсона щодо незалежності Чехословаччини, переконував уряд Франції у необхідності поділу Австро-Угорщини, проводив консультації з представниками Тимчасового уряду Росії на предмет стану чехословацьких підрозділів в Росії.

У 1918 р. Томаш Масарик підписав Декларацію незалежності чехословацького народу тимчасового уряду Чехословаччини і став президентом новоствореної держави.

Перед новоствореною державою постала низка важливих завдань. Першочерговими стали питання державного будівництва, політичного устрою та налагодження гармонійної міжетнічної взаємодії між громадянами. У стабілізації внутрішнього становища та успіхам на міжнародній арені допомогло прийняття основного закону – Конституції.

Томаш Масарик був переконаним демократом і прагнув до створення парламентської республіки, де влада належить народу. Т. Масарик був гуманістом і вірив у важливість прав людини, толерантності та співпраці. Він прагнув створити суспільство, де всі люди, незалежно від етнічної приналежності, релігії чи соціального статусу, могли б жити в мирі та злагоді.

Завдяки політиці президента Чехословаччина стала демократичною державою з парламентською системою влади та загальним виборчим правом. Економіка країни розвивалася, використовуючи залишений спадок від Австро-Угорщини. Розвивалися соціальні справедливості для населення та належні умови праці. Також Т. Масарик намагався об'єднати чехів, словаків та інші народи, які проживали на території країни. Головною ідеєю президента стала демократія, яку він активно використовував у своїй політиці.

Засади зовнішньої політики президента почали формуватися ще до створення Чехословаччини, коли Томаш Масарик активно відвідував країни Європи та США, щоб просувати ідею незалежності чехів та словаків. Вже після утворення Чехословаччини Т. Масарик, як президент, став активно залучатися до міжнародної діяльності. У своїй зовнішній політиці він акцентував на мирному врегулюванні та прагнув до мирного співіснування з усіма країнами, роблячи акцент на дипломатії та міжнародному співробітництві. За його зовнішньої політики Чехословаччина стала однією із країн-засновниць Ліги Націй.

Томаш Масарик вів активну міжнародну діяльність, відвідував багато країн (Францію, Бельгію, Велику Британію, Єгипет тощо), організовував міжнародні зустрічі політиків та експертів з питань міжнародних відносин, тісно спілкувався з відомими державними діячами та політиками. Завдяки цьому був пізнаваним та поважним політок у міжнародній спільноті.

Українське питання під час державницької розбудови УНР Т. Масарик розглядав як складову демократизації життя в Росії. Т. Масарик підтримував ідею автономії Української держави, але більше у складі Росії. Про це свідчить те, що президент Чехословаччини засуджував ухвалення Центральною Радою IV Універсалу. Водночас, президент Чехословаччини намагався підтримувати дружні відносини з представниками УНР та ЗУНР, при цьому підтримуючи зв'язки з Росією.

Томаш Масарик у період свого президенства розвивав демократичні принципи в Чехословаччині, активно виступав на міжнародній арені та

намагався розвивати новостворену країну. Т. Масарик став поважною персоналією в історії Чехії і досі вважається національним героєм та батьком-засновником Першої Чехословацької Республіки. За його виваженого правління та намагання організувати з усіма країнами демократичні мирні відносини, Чехословаччина була однією з небагатьох європейських країн, яка в міжвоєнний період змогла уникнути внутрішніх конфліктів та криз.

Томаш Масарик за свого президентства створив усі умови для подальшого розвитку демократичної Чехословаччини. Однак, через ряд зовнішніх факторів, зокрема посилення впливу нацистської Німеччини та підписання Мюнхенської угоди у 1938 р. мали катастрофічні наслідки для Чехословаччини. Як наслідок, вона опинилася під окупацією нацистської Німеччини. Однак, Т. Масарик цього вже не застав. Через стан здоров'я він пішов у відставку з посади президента в 1935 р. та помер у 1937 р. у віці 87 років. Видатний політик помер за рік до краху держави, одним з фундаторів якої він був, і не побачив її подальшої важкої долі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О. В. Політико-правовий аналіз національно-державницької концепції Томаша Г. Масарика. *Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2009. № 1. С. 184-185.
2. Біографія Томаша Масарика. URL: [https://www.chehyvolyni.com.ua/upload/files/MASARYK%20\(1\).pdf](https://www.chehyvolyni.com.ua/upload/files/MASARYK%20(1).pdf)
3. Боровець І. Піттсбурзька чеськословацька декларація 1918 року: політичні та історіографічні інтерпретації. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. №. 28. С. 213-230.
4. Брюханов Р. Вбивство Ерцгерцога Франца Фердинанда у науковій періодиці України: історіографічний аспект. *Матеріали конференцій МЦНД*. 2023. С. 154-156.
5. Брюханов Р. Вбивство Ерцгерцога Франца Фердинанта та початок Першої світової війни. *Матеріали конференцій МЦНД*. 2022. С. 542-544.
6. Ветринський І. Передумови та геополітичні аспекти Першої світової війни. *Гілея: науковий вісник*. 2014. № 89. С. 431-436.
7. Віднянський С. Розпад Австро-Угорської монархії і утворення національних держав. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 2. 2009. С. 33-46.
8. Віднянський С. В. Масарик Томаш-Гарріг. Енциклопедія історії України: Т. 6. Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2009. 790 с.
9. Єржабкова Б. Т.Г. Масарик та початок діяльності Українського Вільного Університету у Празі. *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 4 (649). С. 60-70.
10. Зубро Т. П. Территориальное становление Чехословацкого государства в 1918 году. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. Вип. 1. С. 59-72.
11. Істомін С. С. Морально-етичні принципи Томаша Масарика та їх вплив на його суспільно-політичну діяльність: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». Херсон : ХДУ, 2020. 50 с.

12. Кравчук О. Європейська ідея Томаша Масарика. *Проблеми слов'янознавства*. 2013. № 62. С. 47-57.
13. Кравчук О. М. «Нова Європа. Слов'янська точка зору» Томаша Масарика як чехословацька політична програма. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2012. № 94. С. 445-459.
14. Кравчук О. М. Чехословацька політика щодо судетських німців в оцінці Т.Г. Масарика (1918–1935 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2009. Вип. 16. С. 170-172.
15. Кравчук О. Чехословацький напрямок зовнішньої політики Західноукраїнської народної республіки. Олександр Карпенко – історик Української революції: до 100-річчя від Дня народження: колективна монографія / за ред. М. Кугутяка, І. Райківського, С. Кобути. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. С. 157-169.
16. Кріль М. Утворення і розвиток першої Чехословацької Республіки: політичний і національний чинники. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2009. Вип. 2. С. 47-56.
17. Куцик Р. Зовнішньополітичні аспекти ліквідації Чехословацької держави у 1938–1939 рр. *Студентський науковий вісник*. 2013. № 33. С. 105-108.
18. Масарик Томаш. Біографія. URL: <https://www.biblioteka.uz.ua/zak/show.php?showFull=81>
19. Масарик Т. Г. Мировая революция. Воспоминания. Т. 1. Прага : Пламя, 1926. 246 с.
20. Масарик Т. Г. Мировая революция. Воспоминания. Т. 2. Прага : Пламя, 1927. 391 с.
21. Масарик Т. Г. Мировая революция. Воспоминания. Москва; Берлин : Директмедиа Паблшинг, 2021. 545 с.

22. Мегела І. Влада і література: Масарик Томаш Гарріг: «батечко» нації і «філософ на троні». URL: <http://www.korekta-vvk.com/chyतालnia/avtory/megela/masaryk-tomas>
23. Мірошниченко А. В. Роль Томаша Масарика в становленні незалежної Чехословаччини. *Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Суми, 28 травня 2024 р.)*. Суми: Сумський державний університет, 2024. С. 105-109.
24. Мірошниченко А. Томаш Масарик у США (1918 р.). *Матеріали міжнародної наукової конференції «США. Політика суспільство культура. 2024»*. 2024. С. 46-48.
25. Мірошниченко А. Українська історіографія розвитку Чехословаччини в період президентства Томаша Масарика. *Матеріали четвертого Всеукраїнського науково-методичного семінару «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти»*. № 3. 2024. С. 106-109.
26. Мельниченко І. Томаш Масарик – «батько» новітньої чеської державності. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/tomash-masaryk-batko-novitnoyi-cheskoyi-derzhavnosti>
27. Мокрик Р. Томаш Гарріг Масарик: Президент-визволитель. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/28/160375/>
28. Нагорняк М. М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика. Київ : Логос, 2009. 368 с.
29. Нагорняк М. М. Політико-правова оцінка Т. Г. Масариком визвольних змагань слов'янських народів. *Політологічний вісник*. № 11. С. 11-24.
30. Нагорняк М. М. Політико-правові проблеми національно-визвольної боротьби слов'янських народів у працях президента Т. Масарика. *Слов'янський вісник: зб. наук. пр. Сер. Історичні та політичні науки*. 2011. № 11. С. 203-207.
31. Нагорняк М. М. Т.Г. Масарик про зовнішню політику держави. *Вісник Рівненського університету. Серія Політологія*. 2010. № 4. С. 20-32.

32. Нагорняк М. М. Т.Г. Масарик про ідеологію панславізму та державну політику Росії. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2011. № 23. С. 219-228.
33. Нагорняк М. М. Т.Г. Масарик про право як соціальний вектор взаємовідносин суспільства і держави. *Правова політика Української держави*. 2010. № 1. С. 44-48.
34. Нагорняк М. М. Філософ-президент Томаш Гарріг Масарик: післяслово. Чапек К. Бесіди з Т.Г. Масариком; пер. з чес. Л. Кіцила. Львів : Астролябія, 2010. С. 435-463.
35. Нагорняк М. М. Філософсько-правове обґрунтування Томашом Г. Масариком теорії нації. *Держава і право. Юридичні та політичні науки: зб. наук. пр.* 2009. № 43. С. 644-650.
36. Нагорняк М. Перша Чехословацька республіка: від проекту до реалізації. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/567a624256c86/>
37. Нагорняк М. Прозорливість Масарика й Україна. *Галичина*. 2013. № 50-51. С. 14.
38. Нагорняк М. Т.Г. Масарик про чинники форми правління у перехідний період. *Політологічний вісник*. 2009. № 39. С. 78-91.
39. Нагорняк М. Томаш Гаррі Масарик про державотворчі процеси в Україні в першій половині ХХ століття. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 169-182.
40. Нагорняк М. Томаш Гарріг Масарик про ліберальну модель демократії і проблеми демократичного розвитку. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр.* Київ : Логос, 2010. С. 174-177.
41. Нагорняк М. Томаш Масарик про внутрішні проблеми демократичного розвитку. *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С. 16-24.
42. Нагорняк М. Формування Т. Г. Масариком засад зовнішньої політики Чехословацької республіки. *Панорама політичних студій: наук. вісник Рівненського держ. гуман. унів.* 2010. № 4. С. 5-13.
43. Павленко Л. Цінність людського життя у гуманістичній концепції Томаша Гарріга
Масарика. URL:

<http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/5984/1/Цінність%20людського%20життя%20у%20гуманістичній%20концепції%20Томаша%20Гаррига%20Масарика%20pdf.pdf>

44. Панов А. Масарик і Закарпаття. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. 192 с.
45. Панов А. В. Американські русини, Томаш Масарик та уряд Сполучених Штатів Америки як ключові гравці дипломатично-правового процесу у визначенні статусу Закарпаття після першої світової війни. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. № 16. С. 56-59.
46. Пацян Д. С., Овчаренко О. І. Проблема створення Ліги націй. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019» / XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 109-111.
47. Переш І. Є. Утворення і розвиток інституту конституційного контролю в першій Чехословацькій Республіці після розпаду Австро-Угорщини (1918–1938 рр.) і Словацькій Республіці (1939–1944 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2006. № 5. С. 40-45.
48. Постоловський Р. М. Національно-демократичні основи проголошення незалежності Чехословаччини 28 жовтня 1918 р. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. Т. 23. С. 238-248.
49. Рукописи «Т.Г. Масарик як соціолог», «Свято матері» Софії Русової», «Пам'яті товарища», «Життєпис Віктора Чернова» та інші. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 3563. Оп. 1. Спр. 75. 97 арк. URL: <https://e-resource.tsdavo.gov.ua/file-viewer/17036#file-1617560>
50. Рукописи «Т.Г. Масарик на Україні», «Заговорять і Дніпро і гори», «Генуїська конференція» «Доба хатянства» та інші. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф.

3563. Оп. 1 Спр. 60. 105 арк. URL: <https://e-resource.tsdavo.gov.ua/file-viewer/17021#file-1607270>
51. Савчук Г. В. Томаш Масарик і конституційні процеси в Чехословаччині. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. № 45. С. 170-173
52. Савчук Г. Концепт «гуманної демократії» Томаша Масарика. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2015. № 26. С. 112-114.
53. Савчук Г. В. Особливості Конституції першої Чехословацької республіки. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. Дніпро : ДНУ, 2015. С. 98-100.
54. Самотуга Ю. С. Утворення Чехословацької Республіки у 1918 році. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (7 квітня 2020 р.)*. Полтава-Вітебськ, 2020. С. 101-106.
55. Федорчак Т. П. Становлення і політичний розвиток першої республіки в Чехословаччині. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. № 861. С. 1-9.
56. Халімовський А. О. Американські чехи в боротьбі за утворення Чехословаччини, 1914–1918 рр. (на прикладі громади Чикаго). Кваліфікаційна робота. Освітній ступінь – бакалавр. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2020. 108 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4a74c8f1-2d56-4f41-9db9-78075f25d956/content>
57. Худанич В. І. Томаш Масарик – видатний вчений, політик, державний діяч. *Науковий вісник УжНУ*. 2002. № 7. С. 5-8.
58. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком. Львів : Астролябія, 2010. 464 с.
59. Чорній М. Література про життя та творчість Томаша Масарика у фондах Наукової бібліотеки УжНУ. *Історичний часопис з богемістики і словакістики. Вип.1. Матеріали наукових читань «Томаш Масарик – видатний учений політик та державний діяч» (Ужгород, 21 грудня 2010 р.)* / упоряд. І.М. Ліхтей; редкол.:

М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, Л. Гарбульова та ін. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2011. С. 157-163.

60. Шніцер І. О. Історик Іван Гранчак про утворення Чехословацької республіки 1918 року. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2017. Вип. 2 (37). С. 24-28.

61. Preclík V. Masaryk a legie, váz. kniha, vydalo nakladatelství Paris Karviná ve spolupráci s Masarykovým demokratickým hnutím, 2019. 219 с.